

KORRALIKULT ÜBERKIRJUTATUD ELULUGU

Ülo Tonts. Ilmar Talve. Elu ja loomingu lugu. Eesti kirjanikke. Tartu: Imamaa, 2009. 288 lk.

Ilmar Talve elu ja looming võiks biograafi jaoks olla huvitav ja omapärane allikas. Talve elus oli nii sõda kui ka rahu, nii traagikat kui ka seikluslikkust, isiksuslikus plaanis oma eriala tippu jõudmiseks hädavajalikku töotahet ja visadust ennekõike, ilma milleta poleks teoks saanud mitme elutöö mahus panus kolme maa rahvateaduse ja eesti kirjandusse. Mahtu ja pühendumiseks kulunud aega silmas pidades jääb kirjandus siin isegi tagasihoidlikumale kohale, ehkki kirjanikutöö vähemalt mõttes ei pruugi seiskuda teaduse tegemise kõrval ja kultuuriloo uurimine pakub tuge kirjanduslikule loomingule. Viimane tuleb kõneks eelkõige Talve viimase romaani „Maapagu” (1988) puhul, millele paralleeli moodustavad artiklid nooreestlaste Euroopa avastusretkede kohta.

Talve rangelt võttes ainult neli puhtilukkirjanduslikku proosaraamatut on aga kõik nii eriilmelised, et vaatenurki neile saab varieerida ja seda tulebki teha. Omaeluloolise – ja mõistkem seda jaankrossilikku sõna siin avaramalt, mitte ainult elust maha kirjutamise, vaid ka psühholoogilise, kogemusliku tausta mõttes – debüütraamatu „Ainult inimene” (1948) suurim väärtus on just selle elust otse raamatusse kirjutamise vahetus, proosakirjaniku jaoks enamasti nii vajaliku distantssi puudumine, ehk siis paradoksaalselt seesama asjaolu, mille tõttu kirjanikule enesele tundus aastakümneid hiljem, et tegemist ei ole küllaldaselt küpse teosega. Raamat ilmus ajal, mil rootsikeelsete tõlgete kaudu said ärksatele ja väljapoole avatud vaimuga eesti pagulastele tuttavaks prantsuse eksistentsialistid, kelle mõju romaani „Maja lumes”

(1952) kirjutamisel Talve ka ise eitanud ei ole. Ehkki sõna *mõju* pannuks Talve ise jutumärkidesse, sest aeg ja olukorrad iseenesest tingisid sarnaseid hoiakuid ja maailmavaatelist lähedust, ajakajaline filosoofiline seeme lihtsalt langes noorema põlve pagulasharitlaste vaimuelus viljakale pinnasele. Talve järgmine raamat „Juhansonid” (1959), millest on ilmunud ka kaks soomekeelset trükki, üllatab ent koomilises kategoorias, tõendades Talve huumorimeelt ja tunnistades vajadust ületada kodumaakaotusest ja sõjapainetest tekkinud traumasid. Pikka aega mõttes kantud kultuurilooline epopöa nooreestlaste põlvkonnast „Maapagu” kõneleb aga samahästi ka Talve enese põlvkonnast – just tollesama juba mainitud pagulaskogemuse läbitunnetamise ja mõtestamise kaudu, romaan, mis valmis ja ilmus äärmiselt õigeaegselt ühe suure maapao kirjandusliku kokkuvõttena. Ent samahästi olles ka kokkuvõtte Talve oma loomingust, millele järgnevad küll veel suur „Eesti kultuurilugu” (2004) ja mahult mitte sugugi väiksem kolmeköiteline autobiograafia (1997–1999). Need on ju tegelikult üksteist täiendavad paralleelteosed, üks Eesti ja teine autori omaenese elust, mille ajaline murdepunktki langeb kokku, markeerides üldise kultuuriloo üleminekut isiklikuks elulooks. Teadlase metoodilist ja täpset tööd tunneb autobiograafias, kirjaniku sulg on toetanud produktiivset teadustööd.

Raamat Ilmar Talvest on Ülo Tontsu viies kirjanikumonograafia, jätkates „Valev Uibopuust” (2004) ja „Pedro Krustenist” (2007) tuttavat healoomulist stiili. Esiplaanil on raamatus kirjanik Talve, ent ka teadlase töö põhifaktid on paigas. Raamatut lõpetav kümneleheküljeline portree Talvest kui teadlasest on lisatud Ants Viiresele, ehkki kirjaniku-teadlase teineteist täiendav

tasakaal kerkib raamatus esile enesest-mõistetava sagedusega. Eluloolised faktid on esitatud usaldusväärselt, tasakaal elu ja loomingu vahel tundub Tontsu käsitluses loomulik, niisama loomulik näib Talve tegevuse vaatlemine kahe teineteist psühholoogiliselt täiendava rolli – teadasaaja ja fantaasiamänguri – koostoimes. Olulisem osa teoste ilmumisjärgsest retseptioonist on läbi töötatud ja leiab ka tsiteerimist. Konteksti, tausta, Talve ja tema loomingu suhestamist eriti Rootsi perioodil pagulaseestlaste rahvuspoliitiliste koosluste (vabariiklaste, radikaaldemokraatide) ja muu pagulaskirjandusega oodanuks küll rohkem. Elulooseikade ja kirjandusloolise taustmaterjali vahel liigub Tonts üsna põiklevalt, esitades enesele küsimusi, mõnikord küll vastates, kuid enamasti kõhklevalt. See on aga pigem autorile omase stiili kui aine tundmise küsimus.

Raamatu saatesõnas märgib Tonts, et „mööduka mahuga kirjanikumonoograafia on eaka kirjutaja jaoks jõukohane ülesanne. Kui püsida oma varasemate huvide ringis, ei ole vaja tundmatuse kohas vette hüpata ega tühjalt kohalt alustada” (lk 8). Sellega on põhjust nõustuda. Iseäranis kui aine tundmisel on hindamatuks abiks Talve autobiograafia, millele kui esmaallikale toetumist Tonts ei salgagi. See paistab ka silma viidetest ja märkustest, mille hulgas domineerib Talve enese kirjapandu, olgu siis tegemist teoste, esseede või erakirjadega. Niisiis püsib autor truult oma „objekti” kindlas ja turvalises läheduses, mis Talve autobiograafiat lugemisele kahtlemata igavavõitu, ent küllap antud juhul ka möödapääsmatult enesestmõistetav ja annab ju samuti võimalusi juurde- ja edasimõtlemiseks.

Samal ajal on olemas ka teine võimalik, siinkirjutaja jaoks isegi ahvatlevam lähenemisviis: võtta olemasolev ja küllap enam-vähem samale lugejaskonnale juba tuttav Talve autobiograafia ja

tema muud enesekohased tunnistused vaikimisi teadmiseks ja püüda läbida sama rada teistele, vähem tuntud allikatele toetudes. Esimese hooga meenuvad võimalikku tuge pakkuvaina näiteks Talve ülikoolitoimik ja EYS Veljesto arhiiv Eesti Ajalooarhiivis, aga ka mõned põnevad ja mitmest vaatepunktist (Paul Ariste päevik!) kirjeldatud episoodid Ingerimaa-matkalt. Töö kujunenuks muidugi materjalimahukamaks ja nõudlikumaks, tulemus ei pruugiks kokkuvõttes olla küll erinev praegusest, kuid see oleks kahtlemata uudsem ja värskem ja tööprotsessi olnuks muud kui mugavuslipu all teada-tuntud radadel seilamine. Lisaks ei leia me raamatust näiteks käsitlust Talvest kui huvitavast ja viljakast vestekirjanikust, „Krati kriipsude” autorist. Kirjanduslik mäng ei olnud Talvele võõras – koos heade kolleegidega teoks saanud „Martin Musta saladus” (1954) tunnistab seda. Ja mis kahju käestlastud võimalusest arutleda raamatus küll esiletoodud teadasaaja ja fantaasiamänguri tasakaalustatud suhtest Tuglase preemia vääriliseks arvatud novelli „Eraõpetlane Abraham Hintsu” (1992) põhjal! Talve ilukirjandusliku loomingu mahulist nappust silmas pidades väärinuks novell koos selle arhiivis säilinud käsikirjalise ümbrusega küll rohkem vaatlust kui lehekülgedel 231–232 paar põgusat löiku. Ka Talve esseistika kultuurilooline tähendus on kaugelt suurem, kui see raamatus käsitlemist leiab, olgu siis tegemist pagulaskogemuse mõtestamisega („Halli horisondi ees”) või nooreestlaste rännuteede jälgimisega, mis peale omaette väärtuse on ka „Maapao” kirjutamisele vältimatuks eeltööks. Kõrvalepõikena: ei oska eriti jagada Peeter Helme imestust selle üle, et Talve nooreestlaste rännakute kaardistamisel tugineb vanades ajalehtedes avaldatud sõiduplaanidele.¹ Millele siis

¹ P. Helme, Ilmar Talve isiklik ja üldine Eesti. – Keel ja Kirjandus 2009, nr 1, lk 67.

veel!? Pigem kõneleb see kultuuripädevusest ja pühendunud süvenemisest oma uurimisobjektidesse, tänapäevane ületeoretiseerimine ei hüvita kuidagi selliste võimete kadu.

Olgu siin ära õiendatud üks väike leheküljele 44 sattunud näpuviga. 1939–1945 Gotenhafeni nime kandnud linn (poola *Gdynia*, kašuubi *Gdiniô*, saksa *Gdingen*, vene *Гдыня*) ei ole seesama mis Danzig (poola *Gdańsk*, kašuubi *Gduńsk*, ladina *Gedania*, vene *Гданьск*).

Aga eespool visandatud kirjutamisviis ei ole antud juhul olnud autori ees-

märgiks ja arvustada tehtut tundub seetõttu mõnevõrra tarbetu moraliseerimine. Pealegi on Ülo Tonts ise võimalikud etteheited pareerinud juba saatesõnas. Sealsamas tsiteerib Tonts ka Talve romaanitegelase Voldemar Juhansonis sõnu: „kui inimene on raamatu kirjutanud, ei vabanda teda enam miski.”

Ega vist peagi. Tegemist on ju täitsa korralikult ümberkirjutatud Ilmar Talve elulooga.

JANIKA KRONBERG